

ACC. N:R M. 15087:1-16.

Landskap: *Västergötland* Upptecknare: *Arvid Johansson, Herid*
Härad: *Kind* Berättare: *lika personer; se uppt. bla-
rens baksida!*
Socken: *Ö. Frölunda* Berättarens yrke: _____
Uppteckningsår: *1960* Född år _____ i _____

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

*Nystran och hävror, s. 1-16.
(2 foton utom ryg. a sid. 16.)*

LuF 115.

27/2-60

Skriv endast på denna sida.

Lug 115

NYSTAN OCH HÄRVOR. L U F. II5.

Det färdigspunna garnet nystades, när man ej ville ha så stor kvantitet av detsamma. Om man ville ha garn till ett par vantar, strumpor, stoppgarn m, m, så nystade man det. Härvade gjorde man när det var fråga om en större förbrukning, och till förvaring för kommande behov.

Nystning.

Vid nystning fick i regel spinnrocksrullen sitta kvar på sin plats om man skulle nysta entrådigt garn. Om man skulle ha två eller tretrådigt garn användes också en rullstol. Om man skulle ha tvåtrådigt garn fick den sist spunna rullen sitta kvar i spinnrocken och en annan rulle sattes i rullstolen. Om man skulle ha tretrådigt garn, placerades två rullar i rullstolen och den tredje i spinnrocken. Dessa två eller tre trådar spanns sedan samman i spinnrocken. Detta kallades för att "tvinna". Färdigspunnet garn kallades för "tvinnat garn". Till kraftiga strumpor med korta skaft s, k, "sockar" "sockor" användes i regel tretrådigt garn.

Några ihopkramade papper eller tygtrasor användes i regel till att påbörja ett nystan med. Dessa gick ju också att spara från ena gången, till den andra. Mer än en nystningsmetod, känner ej mina berättare till. Här på orten var det mest vanligt med runda nystan. De var i varje fall avsedda att bliva någorlunda runda, alla blev det väl ~~XXX~~ ej. Någon annan benämning på de färdiga nystanen än "nystan" torde ej ha förekommit här på orten. Nystanet kunde göras olika stort, allt efter den garnmängd, som man behövde för ett vist ändamål. Men några andra olikheter till utseende m, m förekom ej. Troligen har det ej förekommit något sätt att angiva hur mycket garn ett nystan innehöll. Det fodrades ej heller att man hade så noga reda på detta. Ett garnnysta, i första hand ett sådant av yllegarn, hade man dagligen användning för i ett hem till strumpstoppning m, m. Det minnes jag själv från min barndom, både från mitt eget hem och alla andra, som man var inne uti, att det alltid fanns en ullgarnsnysta på något bord eller stol. Det förekom ej, att man på något sätt försökte mäta garnmängden när man ~~KYXXXXX~~ nystade. Det var i regel ullen, som man vägde och viste sålunda hur mycket man hade spunnit.

Härvning.

Härvning av garnet var både ett sätt att förvara det och lika så för att mäta garnlängden. Till vissa ändamål t,e,x vid vävning, måste man på förhand veta,åtminstone ungefärligt,hur mycket garn som skulle användas. Att tillveka härvor utan hjälp av särskilda redskap t.ex.genom att linda garnet i tumgreppet och runt armbågen,torde endast i undantagsfall ha förekommit. Det torde endast ha förekommit om man ej behövt att göra någon beräkning av garnmängden,om garnet till ett vist ändamål tagit slut m,m. Om någon beräkning av dessa härvors storlek förekom,kan jag ej ange. Mina berättare tror att det blev mera på en slump. Något annat sätt än det nämnda,alltså utan redskap,torde ej ha förekommit här på orten. De enkla handredskap,som fig.I-4 utvisar,har ingen av mina berättare eller jag själv sett. De torde med anledning av detta,vara ganska gamla. De torde väl med säkerhet ha varit föregångare till senare tiders"harvestol"harveträ" hart eller härtträ"."Hartträ" eller"härtträ" är det gamla kindbospråkets eller kanske rättare uttryckt,ortens benämning på detta redskap. Alla frågor,som berör dessa handredskap,som fig. I-4 utvisar,får jag alltså låna

obesvarade. Nu sedan jag skrev detta sista, har jag varit på ett ställe, som heter Skillnabo-en liten skogsgård 4 k.m. från kyrkbyn. Där hade det funnits ett handredskap för härvning liknande fig. 2 Tyvärr var det förstörat och borta. Ägaren till gården John Johans son, som är i 60 årsåldern berättade att de alldrig vetat vad detta redskap skulle användas till. Jag tyckte dock att det var roligt, att med mina uppteckningar få bekräftat, att dessa handredskap med all säkerhet varit föregångare till senare tiders härvestolar. Ståredskap, sådana som fig. 5 och 7 utvisar, har använts mycket här på orten. Av dessa ståredskap finns många kvar än i dag. Troligen har det väl också funnits sådant redskap, som fig. 6 utvisar. Men 5-7 torde varit de mera allmänt förekommande. Jag har vist förut nämnt vad de brukade att kallas här på orten. Härvestol, torde väl vara dess rätta benämning. De andra benämningarna torde väl delvis vara förkortningar, delvis en ort och allmägenämning. "Härvestol" harveträ "härträ" "hartträ". Det ståredskap, som fig. 7 utvisar, kallades för "Boving". Detta redskap var givetvis användbart till vilken garnsort som helst, det torde dock mest ha använts

vid härvning av lin. Teckningar är jag mycket dålig till att utföra, men jag skall försöka att taga fotografi på två st. sådana härvestolar, som hembyggdsföreningen har i sina samlingar. De liknar fig. 5. På båda två finns räkneverk, av olika utförande. Jag skall försöka att fotografera dem så, att räkneverkens konstruktion framträder så tydligt, som möjligt. Kors med mer än fyra armar, torde ej varit brukligt här på orten. Ingen av mina berättare eller jag själv har sett något sådant ståredskap med mer eller mindre än fyra armar. Den nedre delen på ett sådant ståredskap kallades "foten" men också för "stolen". Korset benämndes för armar. Man kunde t. ex. yttra sig så. Den armen på korset går snart sönder o, s, v. Vevan var med det drogs och vevaxeln var också tillhörigheter. Vevaxeln var samma axel, som korset var bygt och fäst på. De äldre typerna av härvestolarna torde ej ha varit försedda med vev, för att draga korset runt, men det är med säkerhet ganska långesedan. Här på orten var det vanligt att det var vev på härvestolen. Det har i varje fall varit vanligt så länge, att gamla nu levande personer, som använt sig av härvestol, ej kan minnas några

några sådana utan vev. Skulle man ha blott entrådigt garn, fick i regel spinnrocksrullen sitta kvar på sin plats i spinnrocken. Om man skulle härva flertrådigt garn, placerades som jag förut nämnt, rullarna i en särskilt för detta ändamål avsedd rullstol. En sådan härvestol, som fig. 5 utvisar - den mest använda typen här på orten - var den ena av korses armar fällbar. Denna fällanordning var så tillverkad, att det var själva överdelen "klykan" som fälldes ner. Jag hoppas att det tydligt skall framgå av fotografiet, hur denna fällanordning var tillverkad. Fig. 6 har ett exakt lika kors, som fig. 5 och denna fällanordning torde också varit lika. Det härvelkors, som fig. 7 utvisar, är ju av en helt annan typ. Mina berättare kan ej komma ihåg om det fanns några fällanordningar å dessa. Det gick ganska lätt att få utav garnet å denna typ, utan fällanordningar. Det troliga är dock, att det även på en del av dessa har funnits fällanordningar. Den fällanordning, som förekom på de andra typerna, var av en sådan konstruktion, att den även hade gått att tillämpa å denna typ. En bestämd omkrets skulle det med säkerhet vara å korsen, men vilken, har jag ej kunnat få

någon bestämd uppgift på. Berättarna säger att de var med säkerhet lika stora alla. I samband med fotograferingen av de härvestolar, som hembyggdsföreningen har, skall jag mäta såväl korsens genomgående längd, som omkretsen av desamma. Sedan kan jag kontrollera dessa mått, med andra härvestolar. Jag tror nämligen att det finns ganska gott om sådana i de äldre hemmen. De upplysningar, som jag alltså hittills fått, angående storleken av härvestolarna, skulle de alltså ha varit lika stora, men som jag förut nämnt skall jag kontrollera detsamma. Jag har också försökt att av mina berättare få uppgift om korsen å de olika typerna var lika stora. Men ingen har med bestämdhet kunnat uppge t, ex, om 5 an och 7 an var lika stora. Sjuan torde med säkerhet vara en äldre typ av härvelkors eller också en typ, som har använts mindre här på orten än t, ex, 5 an. I Per Johanss ons barndomshem hade de ett härvelkors av typ 7. Detta hade dock, som så mycket annat gammalt, när en nyare tid gjorde sitt intåg, blivit förstört. Någon annan benämning på den färdiga härvans garinnehall, än härva, torde ej ha förekommit här. Markeringsmärken bands in efter en viss garn-

mängd härvats. Vilken garnmängd, som markerades med detta, alltså själva mängden eller måttet av detsamma, tycks alla de gamla som sysslat med härvning, glömt bort. Jag har i varje fall ej lyckats att få någon bestämd uppgift av detsamma. Om det är så, att de härvestolar, som hembyggdsföreningen har i sin vård, är fullt justa, skall jag själv prova detsamma. Jag föreställer mig att det ganska lätt skall låta sig göra. När man härvat en viss mängd av garn, fanns det å de flesta härvestolar-åtminstone som de som nu är gamla minns det-en signalanordning, som angav när den bestämda mängden härvats. Jag ser nu att jag i slutet av föregående blad, gjort ett fel i uppteckningarna. Jag angav att den färdiga härvan, blott kallades för härva. Den färdiga härvan kallades för "pasma". I sin helhet tillgick härvningen så-likadant om man härvade en eller flertrådigt garn- Hade man en härvstol med singnalanordning, som nästan alla hade här på orten, härvade man till att signalen hördes. Om denna garnmängd bann man så en tråd. Denna garnmängd kallades för "bund" ett bund". Sju sådana bund skulle det vara till en "pasma". En pasma var alltså

i regel den garnmängd, som man härvade, innan man tog garnet ur härvestolen. Jag hoppas att folklivsarkivet har overseende med den dåliga ordningen med mina uppteckningar, jag ~~g~~ får nu återgå till frågan, om det skulle vara en bestämd omkrets på korsen. Orsaken till detta är att jag nu har varit i hembyggdsstugan, fo tograferat och tagit en del mått, av de därvarande härvelstolarna. Hembyggdsstugan ligger 5 k.m. från kyrkbyn här, så det blir ej varje dag som kan besöka den. Jag hoppas nu att fotografierna skall bli någorlunda lyckade, annars blir också uppteckningarna misslyckade, för jag kommer nämligen att ge en del hänvisningar till foton. Som framgår av medsänt fotografi, liknar den ena härvestolen frågelistans typ 5. Denna härvestols kors är 53,5 c.m. i genomskärning och i omkrets 156 c.m. Nu vet jag ej vad fotot kommer att utvisa, angående det andra härvelkorsets utseende. Det liknar i en viss mån typ 7. Men i verkligheten är det ej alls så stort, som typ 7 utvisar. Det är med säkerhet, fast av en annan typ, ett härvelkors, som använts till samma ändamål, som frågelistans typ 5 och ~~XXX~~ 6. Denna typ är dock lite större, åtminstone var det

to end.

förhollandet med det som är i hembyggdsstugan här. Korset å detta var 62,5 c.m. omkretsen 177 c.m.

Någon annan benämning på garnmängderna, om de varit större eller mindre, eller under olika tidsåldrar, torde ej ha förekommit här på orten. Som jag förut upptecknat gick det sju mindre garnheter "bund" till en härva, och denna färdiga härva kallades för "pasma". Efter vad mina berättare kan minnas, var beräkningen av de mindre garnhetererna lika, till alla slag av garn. På alla härvestolar med räkneverk, markerades det utav dessa. Om ej räkneverk fanns, fick man ha reda på det i huvudet. Det blev också en vana, man såg hur mycket det sku le vara.

Innan jag går vidare att besvara frågelistans frågor, vill jag uppteckna att jag försökte med båda de härvelkors, som finns i hembyggdsstugan, att draga dem runt med vevarna, för att se hur många gånger korset gick runt innan det signalerade. Det gick dock ej att veva dem runt. De har väl troligen stått i oeldat rum förlången och träkonstruktionen därigenom svält. Härvningsredskap med räkneverk, har förekommit här på orten. Troligen har det

funnits räkneverk till alla de senast tillverkade sådana. Uteslutet är väl ej heller, att de äldre utan räkneverk, omgjorts med sådana. Namnet torde ha varit detsamma, med eller utan räkneverk. Räkneverken var av lite olika konstruktioner. De båda olika typer som jag medsänder fotografier över, är det som synes hoppas jag även olika konstruktioner å räkneverken. Å härvestolen med det dubbelarmade korset sitter ett litet kugghjul av trä på själva axlen. Detta kugghjul driver ett större sådant. I det större kugghjulet är inslaget en liten spik eller dyligt. För varje gång, som det större hjulet går runt ett varv vidrör denna spik en sticka av trä eller metall och då höres ett knäppande ljud. Det var för varje sådan knäppning, som man band en tråd om det då härvade garnet. Det var alltså ett "bund". Räkneverket å den andra härvestolen, är ej exakt lika, men själva XXÅ idén och dess arbetssätt är dock detsamma. Det har också funnits sådana räkneverk med tavla, och med en visare, som angav hur många varv som härvats. Denna typ av räkneverk har dock ej varit så allmän här på orten. Som barn har jag sett även sådana, men jag kan ej alls ge någon

beskrivning av dess konstruktion. Dessa ståredskap är dock så pass gamla här på orten, så någon nytillverkning av sådana skedde ej i mina berättares ungdom, i varje fall ej i någon nämnvärd omfattning. Berättaren Per Johanssons uppfattning om anskaffningen av dessa ståredskap av de olika som förekommit här på orten är, att de tillverkats på orten. Det är väl med säkerhet bysnickarna och andra snickarkunniga och händiga personer, som tillverkat desamma. Det är väl heller ej uteslutet, att det har kunnat funnits någon redskapstillverkare, som specialiserat sig på att tillverka dessa ståredskap. Denna sista teori, har jag dock ej kunnat få bekräftad. Min egen tro om detta är att det har måst vara en ganska så händig person, åtminstone vad tillverkningen av räkneverken beträffar. Jag har ej kunnat få bekräftat att det har funnits någon speciell tillverkare av dessa ~~XXXXXX~~ redskap. Själv tror jag dock att det har varit så. Liksom det har funnits speciella tillverkare av vissa möbler, korgar m, m, i äldre tid, torde det också ha funnits speciella tillverkare av dessa redskap. Av de ståredskap, som jag och mina berättare sett, har alla varit av enklare tillverkning.

Att ge bort ett sådant redskap, som trolovningsgåva, är väl möjligt att detsamma förekommit. Mina berättare eller jag, har dock ej hört talas om eller känner till något sådant fall. I varje fall har det ej varit någon allmän sed här på orten. Här på orten torde det varit ganska allmänt för så lång tid tillbaka, som de äldre nu kan berätta om, att man använt sig av olika ståredskap för härvning. Som jag förut upptecknat har det i huvudsak varit de ståredskap, som den till frågelistan bifogade teckningen fig. 5 och 7 utvisar. Fig. 5 har mest använts för härvning av mindre garnmängder och fig. 7 till större. Handredskapen torde också ha funnits, fast i långt mera äldre tid. Detta bevisas av det jag förut nämnt, att det funnits ett sådant å gården Skillnabo, fast de ej viste vad det varit till, eller rättare vad det hade skulla användas till. I de hem där man spann och vävde betraktades härvningsredskapen, som absolut nödvändiga för detta arbetet. I fattiga hem där man ej haft råd att skaffa sig ett sådant redskap eller i ett nybildat hem, där man ej på en gång, kunde skaffa sig alla behöfliga redskap, lånade man vid behov

ett härvningsredskap. Detta bevisar också att de ansågs, som nödvändiga. I någon direkt kombination eller arbetsmoment med något annat redskap, torde ej ha förekommit med härvningsredskapen. Indirekt kombination förekom dock emellan härvningsredskap och garnvinda. Man kunde ta ett färdighärvat garn "pasma" och lägga det om garnvindan. Härvelkorsets omkrets och garnvindans, var ungefär lika stora. Om man skulle ha garn t.ex. till vävning tillgick det så, att man tog en "pasma" garn och lade på garnvindan. Men här blev det istället garnvindan och spinnrocken, som fick samarbeta. I stället för den rulle, som användes å spinnrocken vid spinning, placerades å dennes plats en spole. Genom att trampa spinnrocken på vanligt sätt, liksom vid spinning, spolade man garnet från garnvindan direkt på dessa spolar. Spolning av garn förekom endast om det skulle användas till vävning. Uttrycken fidje, feg, är i samband med härvning, obekanta uttryck här på orten. Endast uttrycket passma har förekommit i detta sammanhang. Passma var benämningen på en färdig härva. Denna garnmängd bestod av sju mindre enheter, som kallades för bund.

Åhaga, Hid den 23/I2-60.

Till Folklivsarkivet Finngatan 8 Lund.

Insänder härmed mina uppteckningar till L.U.F. II5.

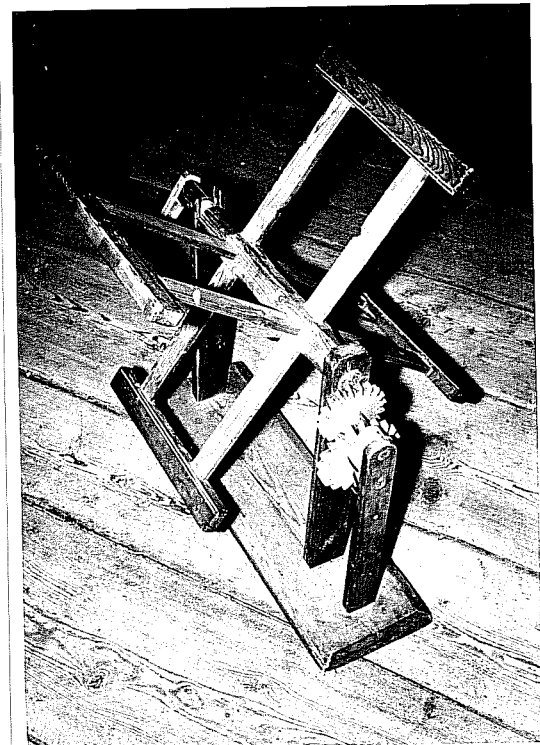
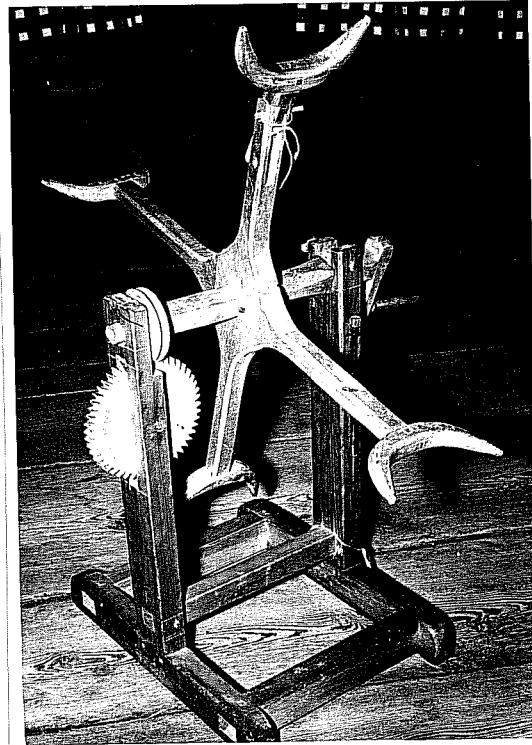
I mina uppteckningar har jag angivet att jag är dålig på att göra några teckningar, och att jag i stället skulle taga ett par fotografier å härvestolar. Det ena fotografiet, av en härvestol, är som framgår av detsamma, ganska så likt teckningen nummer 5. Denna typ är den som mäst använts här på orten. Det andra fotografiet liknar nummer 7, men torde vara ganska så betydligt mindre. Min moder kallar denna typ för "vindla". Per Johansson kallade nummer 7 för "boving". Dessa redskap torde dock ha använts till samma ändamål. De användes till att vinda garn på vid vävning. Troligen har det varit så att den större typen "boving" använts om det varit fråga om någon större vävnad, den mindre "vindla" till mindre. Jag hoppas nu att det tydligt går att se hur räkneverket var anordnat. I kugghjulet var inslaget en spik, när detta hjul gått runt ett varv, tog spiken i en trästicka, som då gav ett knäppande ljud. Å härvestolen synes också hur fällanordningen var tillverkad.

Med detta får jag tacka för i år, och ber att få önska folklivsarkivet en god jul och ett gott nytt år.

Högaktningfult.
Axel Johansson.

M. 15087:16.

Landskap: Västergötland ^{fotogr.} Upptecknat av: Axel Johansson
Härad: Kind Adress: Hid ,f.1902 i Ö.Frölunda
Socken: Ö.Frölunda Berättat av: se sid. 15 !
Uppteckningsår: 1960 Född år i

Ifyll endast ovanstående uppgifter!

M. 15087.

